रेडतोंडीचा घाट

सदानंद रेगे

★ गुंफराज प्रकाशन ★

रडतोंडीचा घाट

—सदानन्द रेगे

अेका गावांत अेक मनुष्य रहात होता. त्याला अेक बायको, सहा मुली नि चार मुलं होतीं. तुमच्या वर्गातील कधींहि अभ्यास न करणाऱ्या अेखाद्या मुलापेक्षां तो मनुष्य आळशी होता. कुणीहि कसलंहि काम सांगितलं कीं, तो चेहरा टाकायचा, हातपाय गाळायचा नि म्हणायचा, 'केलं असतं हो तुमचं काम. पण आज मला थोडासा कंटाळा आला आहे तेव्हां अुद्यां जमलं तर पहातों. पण तें अुद्याहि जमेल असं मला वाटत नाहीं. तेव्हां....' 'याच्या पुढचीं त्याची' वाक्यं अैकायला कुणी त्याच्यासमोर अुभं रहायला धजायचाच नाहीं. कारण याच्या समोरून आपण निघून गेल्याशिवाय याचं अकदां सुरू झालेलं रडगाणं सहजासहजीं संपायचं नाही अशी अैकणाऱ्याची खात्री असे. त्याच्या घरातलं दारिद्र्य पाहून कांहीं सज्जन लोक त्याला नीट समजावून सांगण्याचा प्रयत्न करायचे तेव्हां त्यांना तो म्हणायचा 'तुम्हीं म्हणतां ते सारं खरं आहे हो. पण माझे हातपायच हे असे आळशी आहेत त्याला मी काय करूं? माझे डोळे तर दिवसभर नुसते पेंगत असतात. दिवसांतून पंधरा-सोळा तास झोप घेतली तरी पुरे होत नाहीं' लोक बिचारे कपाळाला हात लावायचे नि आल्या वाटेनं निघून जायचे. जेव्हां बघावा तेव्हां तो गृहस्थ नन्नाची बाराखडी घोकीत बसलेला असायचा. 'अरे जरा गाडीतळावर जाअून राम्या महिशाला गाडी आणायला सांग जा' असं कुणी त्याला सांगितलं कीं, पहिलीं दहा, पंधरा पावलं तो जोरजोरांत

धांवत जाअी. जणं आतां पांचच मिनिटांत हा गाडी घेअून येणार आहे! मग हळूं हळुं त्याच्या पावलांतला जोर आपोआपच कमी होअी. थोड्या वेळानं तो जेव्हां परत येअी तेव्हां त्याचं अुत्तर ठरलेलंच असे. 'कायरे, आणली का गाडी?' 'अंऽऽ...नाहीं हो... मी अिंग्रजी शाळेच्या वळणावर जातों न जातों तोंच राम्याची गाडी घुंगुरूं वाजवीत निघून गेली. मी राम्याला हांकामारण्याचा विचार केला होता. पण शेवटीं म्हटलं जाअूं दे'

असं त्याचं आयुष्य चाललं होतं. त्याच्या आयुष्यांत 'हो' हा शद्बच नव्हता. सगळं आपलं नाहीं–नाहीं–नाहीं–नाही—

'सुताराचं काम करतोस कां?'

'नाहीं'

'तुला कपडे शिवतां येतात का?

'नाहीं'

'तुला स्वैंपाक करतां येतो का?'

'छट्'

'शेत नांगरतां येतं का?'

'नाहीं'

'लिहितां वाचतां तरी येतं?'

'येत होतं...पण विसरून गेलों हो'

'मग बासुंदी भुरकतां येते?'

'थोडीशी येते. पण जशी जमावी तशी जमत नाहीं अजून'

'दिवसभर झोंपा काढता येतात?'

'अंहं ..कितीहि प्रयत्न केला तरी माझे डोळे आपोआप पेंगूं लागतात. तशी झोप मला येत नाहीं'

हें असं चाललेलं असायचं. गांवांतल्या कांहीं टारगट पोरांनीं त्याला अेक गंमतीदार नांव ठेवलं होतं.

––रडतोंडीचा घाट! सदैव रडत रहाणारा. सुस्त–आळशी–दगडोबा.. त्याला रस्त्यांत पाहिला कीं, लोक अिकडचं मुंडकं तिकडे हलवायचे नि आपापसांत कुजबुजायचे, 'सकाळच्याच प्रहरीं रडतोंडीच्या घाटाचं दर्शन झालं. आतां दिवस कांहीं बरा जाणार नाहीं'

सकाळपासून संध्याकाळपर्यंत तो डोक्याला हात लावून नुसता बसलेला असायचा.

असला रडवा, आळशी नवरा आपल्याच वांट्याला कुठून आला म्हणून त्याची बायको हळहळायची. पण घरांतली विझलेली चूल पाहून, दहा भुकेल्या पोटांकडे नजर टाकून ती सकाळींच गांवांत जायची नि कुठतरी कांहींतरी काम करून संध्याकाळपर्यंत चार-सहा आणे मिळवून आणायची. संध्याकाळीं ती घरीं आली कीं चूल पेटे. भात-भाकरी तयार होई नि दिवसभरांत भुकेलेलीं पोरं अेकेक दोन दोन घांस खाअून घेत.

त्याची बायको रोज त्याला म्हणायची, 'आज तरी गांवांत जाअून कुठं काम पहा. असं नुसतं बसून कसं चालायचं?'

अखेर तीहि सांगून सांगून थकली. अेक दिवस संतापाच्या भरांत तिनं भाताचं तपेलं धरलं नि नव-याच्या डोक्यांत घातलं. मग तो ओक्साबोक्सी रडूं लागला. त्याला अुगी करतां करतां त्याच्या बिचाऱ्या बायकोच्या नाकीं नअू आले. रस्त्यावर माणसं गोळा झालीं नि रडतोंडीच्या घाटाच्या घरांतील तमाशा पाहूं लागलीं.

कुणीतरी मध्येंच म्हणालं, 'त्याची बायको तरी अेकटी काय करणार? कामधंदा करायला नको तर लग्न कशाला करावं? पडायचं होतं त्यानं धूळ खात गांवांतील रस्त्यावर.'

मग दुसरा म्हणाला, 'वेताची छडी घेअून नुसता फोडून काढला पाहिजे गाढवाला. अेखाद्या लंबकर्णाला तरी आपल्या आळसाची लाज वाटून तो मुकाट्यानं कामाला लागत असेल!'

बऱ्याच वेळानं तो रडायचा थांबला, तेव्हां बायकोनं त्याची समजूत घातली. त्या दिवशींहि त्यानं कसलं काम केलं नाहीं. कपाळाला हात लावला, आ वासून जबडा पसरला नि आपल्या घरासमोरच्या चिंचेच्या झाडाकडे तो वेडपटासारखा पाहूं लागला. त्यांतच त्याचा सबंध दिवस गेला. दिवसभर तो कसला तरी विचार करीत होता.

रात्रीं झोंपतांना तो आपल्या बायकोला म्हणाला, 'अुद्यां सकाळीं मी काम शोधायला जाणार आहें.' हें अैकून त्याच्या बायकोला जरा बरं वाटलं. पण तिनं आपला आनंद बाहेर दिसूं दिला नाहीं.

त्यानं आपल्या दहाहि मुलांच्या अंगावरून हात फिरवला नि म्हटलं, 'अुद्यां मी भुरं जाणार आहे. लांब लांब. जिथल्या झाडांना पांचूची फळं लागलेलीं असतात. जिथल्या वेलींवर चांदण्यांची फुलं डुलत असतात. जिथं दुधाच्या नद्या वहात असतात. रत्नामाणकांचा खच पडलेला असतो. अुद्यां तुम्हांला खूप खूप दाखवीन... रघ्या, तुला काय पाहिजे?'

'म्यल्या मोटार पायज्ये'

'ऑल राअीट. रघ्याला मोटर... चावीची मोटर. हं, बेंबटचा, तुला?'

'मला?... मला लिमलेटच्या वड्यांचा मोठ्ठाऽबा'

'मोठ्ठाऽबा?... केवढा मोठ्ठा? आकाशाला लागणारा?... बस्स्? घेअून येअीन...घेअून येअीन...अन् मैने, तुला?'

'मला परकराला कपडा... त्या शकूचा आहे तसा'

'अग कपडा कपडा काय! शकूच्यापेक्षां फर्स्ट क्लास... फुल्याफुल्यांचा गुलाबी रंगाचा.'

पोरांना जरा हायसं वाटलं. तीं शांतपणानं झोंपी गेलीं. रडतोंडीचा घाटहि तोंडावरून पांघरूण घेअून गुडुप् करून झोंपला नि थोड्याच वेळांत घोरूं लागला.

पहाटेच्या सुमारास रडतोंडीच्या घाटाला स्वप्न पडलं. आपण आपल्या गांवचे राजे झालीं आहोंत. सोन्याच्या सिंहासनावर बसून लोकांना हुकूम सोडीत आहोंत. आपली बायको आकाशगंगेचा पडदा लावलेल्या, चंदनाच्या पालखींतून देवदर्शनाला गेली आहे. आपलीं सगळीं पोरं दिवाणखान्यांत बसून खेळत आहेत... खात आहेत... अुड्या मारीत आहेत. कुणी लिमलेटांचा मोठ्ठा डबा जवळ घेअुन अेकच वडी केव्हांपासूनचा चोखत बसला आहे. कुणी चावीच्या मोटारींनीं भरलेला मोठा पेटारा डोक्यावर घेअून झुरळ्यासारखा तुरुतुरु पळतो आहे. मैना, राज्यांतल्या मुलींना परकरांचा कपडा वाटीत आहे.... सगळींच मजा आहे. सगळीच गंमत आहे.

खाण्यापिण्याची ददात नाहीं. लोकांचीं बोलणीं नाहींत. झोंप आली कीं राजरोस झोंपतां येतं. तहान लागली कीं, भरपूर पाणी पितां येतं. हुक्का ओढतां येतो. या सोन्याच्या सिंहासनावर बसल्यानंतर कुणाची टाप लागली आहे मला 'रडतोंडीचा घाट' म्हणायची? जो म्हणेल त्याची जीभ ओढून

काढीन. हत्तीच्या पायाखालीं तुडवीन. गाढवावरून धिंड काढीन. कड्यावरून फेकून देईन. अुकळत्या तेलाच्या कढअींतून बुचकळून काढीन...बोला... बोला...कुणाची हिंमत आहे मला 'रडतोंडीचा घाट' म्हणूत शिवी द्यायची ?

अन् झोपेंतल्या झोपेंत तो केवढ्यांदातरी मोठ्यानं हसूं लागला. सगळी पोरं दचकून जागीं झालीं. शेवटी बायकोनं धुण्याच्या काठीनं ढुसकल्यानंतर त्यानं डोळे अुघडले तेव्हां तें सोन्याचं सिंहासन कुठच्या कुठें पळालं. बाहेर रंगोपंताच्या दरडीवर अुभं राहून कोंबड्यानं दिलेली हांक त्याच्या कानावर आली तेव्हा कुठं त्याला आठवण झालीं कीं, आज आपण नोकरी-धंद्याच्या शोधांत निघणारे आहोंत. पण मग आपोआपच त्याचे डोळे पेंगूं लागले. आणखी पांच-सहा मिनिटंच अेखादी डुलकी घेअून मग अुठावं असं त्याच्या मनांत आलं. हो ना करतां करतां अखेर स्वारी अेकदांची कशीबशी अुठली नि विहीरीवरून थंड पाण्याची आंघोळ करून आली. तोपर्यंत बायकोनं भाकऱ्या भाजायला सुरुवात केली होती. त्यांतली अेक अुन अुन भाकरी त्यानं लसणेच्या चटणीबरोबर पोटांत ढकलली नि बायकोनं बांधून दिलेली न्याहारी घेअून तो नोकरीधंद्याच्या शोधासाठीं अेकदांचा घराबाहेर पडला.

तो घराबाहेर पडल्यावर त्याच्या बायकोला जरा बरं वाटलं. पोरांना गंमत वाटली. तीं अेकमेकांकडे टकामका पाहूं लागलीं.

रडतोंडीचा घाट गांवांत येअी येअींपर्यंत, सूर्य कासराभर वर आला होता. वाटेत त्याला बरीचशी ओळखीची माणसं भेटलीं. त्यांनी गालांतल्या गालांत हंसून विचारलं, 'आज सकाळींच कुठं निघालांत अेवढ्या लगबगीनं ?' त्यावर तो म्हणाला, 'हॅं...हॅं...क्युटं न्हाअी...सहज घराबाहेर पडलों झालं. म्हटलं घरीं बसून बसून तरी काय करायचं आहे ? जमल्यास थोडं काम करावं. आहे का कुठं मिळण्यासारखं ?'

'काम ? कुणाला ? तुला ?' अन् मग सगळे लोक फिदी फिदी हंसत.

'आहे, अेक काम आहे. बूट पालीस करता येतं का तुला ?'

'नाहीं बुवा. तेवढं सोडून बाकी वाटेल तें सांगा'

'कपड्यांना अिस्त्री करतां येते ?'

'अिस्त्री? ... कपड्यांना अिस्त्री? ... नाहीं. जमेलसं वाटत नाहीं. अिस्त्रींत विस्तव ठेवावा लागतो. समजा कपड्यांना अिस्त्री करतां करतां मध्येंच तिचं झांकण अुघडून आंतला विस्तव अंगावर पडला तर? ... छे छे छे ... असलं भलतं सलतं धोकेबाज काम करण्यापेक्षां स्वस्थ बसलेलं काय वाअीट?'

'बरंऽऽ भजीं तरी तळतां येतात?'

'नाहीं'

'तळलेलीं खातां तरी येतात?'

'येतात, पण मी तळलेले पदार्थ खात नाहीं'

'मग कसलं काम येतं तुला?'

'बाकी वाटेल तें'

'झाडू मारतां येतो?'

'असलीं हलकीं कामं मी करीत नाहीं'

'केस कापतां येतात?'

'येतात. पण केस कापतां कापतां भुंडकं धडावेगळं झालं तर मला ठाअुक नाहीं. वस्तरा कधी हातांतून निसटेल याचा कधीं नेम सांगतां येतो?'

'भजन तरी करतां येतं?'

'नाहीं. माझी बायको मला घरांत गाअूं देत नाहीं'

हजारों ठिकाणं तो हिंडलां; पण सगळीकडे नाहीं–नाहीं–नाहीं–रडतोंडीच्या घाटाला जेवढीं जेवढीं कामं करतां येत नव्हतीं तेवढ्याच कामासाठीं लोकांना नोकर ठेवायचे होते. कशी गंमत आहे पहा. त्याची जेंव्हां नोकरी करण्याची अिच्छा नव्हती तेव्हां लोकांकडे भरपूर कामं होतीं. आतां त्याची अिच्छा होती तर त्याच्या हुशारीला, अकलेला अिभ्रतीला साजेसं कामच नव्हतं अुभ्या गांवांत.

बारा–अेक वाजेपर्यंत तो नुसता वणवण भटकत होता. अखेर पोटांत कावळे ओरडूं लागले. तसा तो अेका वडाच्या झाडाखालीं बसला नि, हातांतलीं न्याहारी सोडून खायला बसला.

लसणीच्या चटणीचा खमंग वास त्याच्या नाकांत शिरल्यावर त्याच्या मनांत आलं, 'अहाहा ... काय मस्त वास आहे!' हे सगळे लोक कामाच्या

नांवानं बोंबलत रहतात सारखे. सारखं काम–काम–काम–बस्स्... असं वाटतं, लसणेच्या चटणीचा हिमालय पर्वताअेवढा अेक गोळा करावा त्यावर सह्याद्री पर्वताच्या शिखराशीं भिडणारी भाकऱ्यांची चवड रचावी. तिच्यावर अेक भला मोठा लोण्याचा गोळा ठेवावा अन् जसजशी भूक लागत जाअील तसतसा तो खात बसावं!... कामबिम कुछ नही.'

त्यानं भाकरीचा अेक तुकडा मोडून तोंडांत घातला अितक्यांत घारीच्या आकाराचा अेक पक्षी त्या वडाच्या झाडावरून खालीं अुतरला नि रडतोंडीच्या घाटाच्या अगदीं पुढयांत अुभा राहून आपल्या कर्कश आवाजांत बोलूं लागला, 'मला भूक लागली आहे. थोडीशी चटणी भाकर देतां आली तर पहा. मीं तुझे अुपकार विसरणार नाहीं'

पहिल्याप्रथम त्याला हा आवाज कुठुन येतो आहे हेच कळेना. पण आवाज अैकल्याबरोबर त्याची नि त्यापक्षाची नजरानजर झाली. तक्षणींच तो खायचा थांबला नि टक लावून त्या घारीच्या आकाराच्या पक्षाकडे पाहुं लागला.

'तूं बोललास?'

'हो. मला फार भूक लागली आहे. देतोस का थोडी भाकरी?'

'तूं कामधंदा कांहीं करतोस का कुठं?'

यावर तो पक्षी माणसाशारखा हंसला नि म्हणाला,

'नाहीं.'

'नाहीं! नाहीं! नाहीं!'

रडतोंडीच्या घाटाचा त्याच्या शद्बावर विश्वासच बसेना. 'तूं कांहींच काम करीत नाहींस? ... मग अिकडे ये. अिकडे ये. माझ्याजवळ बैस नि पोटभर चटणी भाकर खाअुन घे. मलाहि तुझ्यासारखंच कामबिम कांहीं नाहीं. खानापिना और मजा करना. काम केल्याशिवाय जोपर्यंत खायला प्यायला मिळतं आहे तोपर्यंत मरा कशाला अुगाच?.-. काय?'

मग तो पक्षी पुन्हां अेकदां माणसांसारखा हंसला नि रडतोंडीच्या घाटाबरोबर भाकर खाअूं लागला.

भाकर खाअून झाल्यानंतर त्या पक्षानं माणसासारखा ढेंकर दिला निं आपले पंख फुगवून अुडून जाण्याच्या पावित्र्यांत अुभं रहातां रहातां तो

म्हणाला 'लसणेची चटणी झकास झाली. भाकरी दिल्याबद्दल आभार. मी आतां जातों. असेंच पुन्हां कधींतरी भेटूं'

अन् मग तो पक्षी अुडून गेला. तो अुडून गेला त्या दिशेकडे रडतोंडींचा घाट कितीतरी वेळ पहात राहिला होता. अितका वेळ कीं, संध्याकाळ कधीं-झाली हेंहि त्याच्या लक्षांत आलं नाहीं.

तिन्ही सांजांच्या वेळीं त्याचे डोळे पेंगूं लागले तसा तो अुठला नि जड पावलांनी धराकडे जायला निघाला.

रघ्याची मोटर... बेंबड्याचा–लिमलेटाचा डबा–मैनेचा परकराचा कपडा–फुल्याफुल्यांचा–चौकटीचा–गुलाबी रंगांचा–

त्याच्या हातांत न्याहारी बांधायच्या फडक्याखेरीज दुसरं कांऽऽहीं नव्हतं. कारण कवडीचंहि काम न करतां तो घरीं परतत होता.

आदल्या दिवसाप्रमाणें दुसऱ्या दिवशींहि अगदीं पहाटेस तो कामाच्या शोधासाठीं म्हणून धराबाहेर पडला तेव्हां त्याचीं बायको त्याच्या अंगावर भुंकून त्याला म्हणाली, 'कृपा करा नि आज तरी हात हलवीत येअूं नका कालच्यासारखे. जरा तोंड अुघडा. दोन शद्ब गोड बोला. रडतोंडीच्या घाटासारखा सदोदीत असलेला चेहरा थोडा हंसरा करा कीं, लागतील तेवढी कामं पायाशी चालून येतील. नाहीतर तुमच्यासकट या पोराबाळांना घेअून मला जीव द्यावा लागेल.'

बायकोच्या बडबडीचा फोनोग्राफ चाललेला असतांनाच त्यानं तिची नजर चुकवून बेंबट्याच्या डोचक्यांवर अेक चापटी मारली नि डोळ्यांची बुबळं कपाळांत चढवून तो त्याच्याकडे पहात राहिला. मैनेनं त्याला परकराच्या कापडाची आठवण केली तेव्हां त्यानं हातभर लांब जीभ काढली. रघ्या चावीच्या मोटारीसाठीं भोकांड पसरून बसेल याची त्याला पूर्ण खात्री असल्यामुळें तो अुठण्याच्या आधीच 'रडतोंडीचा घाट' घरांतून निघाला. कामाच्या शोधांत–होय, कामाच्या शोधांत.

घरांतून बाहेर पडून रस्त्यावर आल्यानंतर पहाटेच्या वाऱ्याची अेक गार झुळुक त्याच्या अंगारून गेली तेव्हां त्याचे डोळे आपोआप पेंगूं लागले. अेखाद्या दारुड्यासारखा झोकांड्या खात खात तो चालूं लागला. चालतां चालतांच त्यानं स्वतःला दोनतीन शिव्या हांसडल्या. बायकोच्या बापाचा

अुद्धार करून घेतला नि पोरांच्या नांवानं अेकदोनदां शंखध्वनि करता करतांच तो स्वतःशी म्हणाला, 'अहाहा, काय झक्क वेळ झोंप काढायला! अशी मस्त झोंप येअील... अशी सुंदर... अुशी किंचित् खालीं ओढून घ्यायची. डोकं पांघरूणांत खुपसायचं नि नुसते डोळे मिटायचे... अहाहा... पण ही हरामजादी आहे ना! बायको नि पोरं...सारखीं आपलीं रडत असतात. म्हणे कोंबडा आरवला. अुठा. कामाला लागा. आम्हाला चावीची मोटार आणा. लिमलेटाच्या वड्यांचं डबरं आणा. परकरांचा कपडा आणा. देवानं तरी माणसांना काम करण्याची बुद्धी कशाला दिली आहे कुणास ठाअुक!' .. मग त्याला पुन्हां आपल्या बायकोची आठवण झाली नि कागदावर खरडलेल्या पेन्सिलिच्या रेघोट्या पुसल्या जातात तशी त्याची झोंप पुसली गेली. झपाझप पावलं टाकीत तो चालूं लागला.

वाटेंत त्याला कुणीतरी विचारलं, 'अरे आजहि तूं रस्त्यावर कसा यावेळी ? खरं म्हटलं तर अेव्हांनां तुझी मध्यरात्र असायची ? अं...'

त्याच्यावर तो हंसला नि म्हणाला, 'बाबांनो, तुही सगळे सुखी प्राणी आहांत रे. तुमच्यासारखं बसून राहून माझं कसं चालणार ? मला बायको आहे, पोरं आहेत, संसार आहे....'

त्या दिवशीं बारा वाजेपर्यंत तो वणवण भटकला. पण कुठंच काम मिळण्याचीं लक्षणं दिसतना. तसा कालच्याच वडाच्या झाडाखालीं जाअून तो बसला नि कपाळाला हात लावून पायाच्या बोटांकडे टक लावून पाहूं लागला.

दुपारचे बारा वाजलेले. पोटांत तर कावळे कावकाव करताहेत. बायकोनं रागारागानं भाकरी बांधून दिलेली नाहीं. कुठं हॉटेलांत जाअून खाअील तर विष खायला खिशांत दमडी नाहीं.

बराच वेळ झाला तरी तो तसाच बसून होता अेका जागीं. पुढं काय करावं हें सुचण्याअितकी अक्कल त्याच्या डोक्यांत शाबूत राहीलीच नव्हती. बसला–बसला–बसला–अितका बसला कीं, अखेर त्याच्या पायांत मुंग्या आल्या. पोटांतून भुकेचा गुर्रर्र...गुर्रर्र असा आवाज येत होताच. अन् मग आपोआप त्याचे डोळे पंगूं लागले. तेवढ्यांतच त्याला आपल्या बायकापोरांची आठवण झाली नि तो अेकाअेकीं हुंदके देअून रडूं लागला.

कितो वेळ तो तसा रडत होता कोण जाणं! पण बऱ्याच वेळानंतर आकाशांत कसलातरी मोठा आवाज झाला तेव्हां त्यानं वर पाहिलं तो त्याला कालचाच तो माणसासारखा बोलणारा-माणसासारखा हंसणारा पक्षी आपल्या दिशेनं येत आहे असं दिसलं.

थोड्याच वेळांत तो पक्षी खालीं अुतरला नि अेकदांच मोठ्यांदा हंसला. अेवढ्या मोठ्यांदा कीं, रडतोंडीच्या घाटाला त्याची भितीच वाटली. त्या पक्षाचे पाय जमिनीला लागून न लागून अर्ध्या सेकंदाचा अवधि जातो तोंच याच्या हंसण्याच्या आवाजांतून विजेच्या कडकडाटासारख्या कानटाळ्या बसविणारा आवाज आला नि जासवंदींच्या फुलांच्या पाकळ्यावर गुलाब अुधळावा तसा तांबडा तांबडा प्रकाश सगळीकडे दिसूं लागला. रडतोंडीच्या घाटाला वाटलं, आकाशाचं डाळींब फुटलं. त्याचे लाल लाल धाण गुल्मोगरीच्या फुलांनीं डंवरलेल्या तांबड्या तांबड्या शेंड्यावर पडले रक्ताचा पाअुस पडूं लागला. पिंजरेचा करंडा अुपडी झाला. तांबड्या रंगाच्या लिमलेटांच्या गोळ्यांची नदी वाहूं लागली...

कितीतरी वेळ नुसता तो तांबडा रंग त्याला चारी बाजूंना दिसत होता. त्यांतून गुम्म्–गुम्म् असा कसलातरीं चमत्कारीक आवाज येत होता.

हळू हळ, बर्फाचा खडा वितळतो तसा तो पक्षी त्याच्या नजरेसमोरून वितळूं लागला, अन् पार दिसेनासा होतांच मघांचं तें राक्षसी हंसणं पुन्हां अैकू आलं नि धनुष्यासारखा वांकलेला, पांढरी शुभ्र पायघोळ दाढी असलेला अेक म्हातारा त्या पक्ष्याच्या जागी अुभा असलेला त्याला दिसला

त्याच्या अेका हातांत अेक छोटासां दिवा होता. दुसऱ्या हातांत कमंडलू. खांद्यावर झोळी. बगलेंत कुबडी.

त्याच्या डोळ्यांतून आग बाहेर पडत होती. त्याच्या प्रत्येक शद्बाबरोबर अेकेक माणिक जमिनीवर पडत होतं. त्यानं भगव्या रंगाचा फेटा बांधला होता. त्यावर सर्पमणी मधोमध असलेला तुरा खोंवला होता. कपाळावर चंद्राच्या कोरीसारखं गंध कोरलं होतं. पायांत खडावा होत्या.

बराच वेळ तो रडतोंडीच्या घाटाकडे पहात अुभा राहिला होता.

'मला ओळखलंस?' त्यानं रडतोंडीच्या घाटाला विचारलं.

'अं? ...'

'मला ओळखलंस ?'

'न...ना...नाहीं'

'मला ओळखलं नाहींस?'

'अं? ...हो...ना...नाहीं...'

'नक्की नाहीं ?'

'नाही'

'काल याचवेळी तूं भाकर खात असतां तुझ्याकडे कुणी आलं होतं?'

'हो, अेक पक्षी आला होता. बिचाऱ्याला कामधंदा कांही नव्हता. अगदीं भुकेला आला होता. त्यानं माझ्याकड भाकरी मागितली. अन् मी दिली. त्याला लसणेची चटणी फार आवडली होती'

'आज आणली आहेत?'

'नाहीं, आज बायकोनं मला भाकरच बांधून दिली नाहीं'

'कां?'

'मी कामाला लागल्याशिवाव ती मला कांहीं अेक खायला देणार नाही असं हणत होती'

'मग तूं काम कां करीत नाहींस?'

'कधीं कधीं कंटाळा येतो. झोंप येतें...अन् गांवात कितीही शोधलं तरी. काम मिळत नाहीं'

यावर तो साधू फिदीफिदीं हंसु लागला.

थोड्या वेळानं त्यानं कसलातरी मंत्र म्हणून आपल्या झोंळीतून पंचपक्वान्नानी भरलेलं अेक ताट काढलं नि तें रडतोंडीच्या घाटाच्यापूढयांत ठेवून तो म्हणाला, 'खाअून घे. काल तूं ज्याला अेवढ्या प्रेंमानं भाकरी दिली होतीस तोच मी.'

रडतोंडीच्या घाटाचं जेवण संपल्यानंतर त्या साधूनं पुन्हां पक्षाचं रूप घेतलं नि तो त्याला म्हणाला, 'माझ्या पाठीवर बैस. मी तुला माझ्या घरीं नेतों. तिथं तुला मी अेक जादूची वस्तू देतों. ती जोंपर्यंत तुझ्याकडे आहे तोपर्यंत तुला कसलंच काम करायला नको.'

मग दोघेजण अुडत अुडत मंगळावर आले. तिथं अेका अुंच पहाडावर अेका घनघोर अरण्याच्या मधोमध त्या साधूची गुहा होती. तीन-तीनशें मैल लांबीचे, काळ्याकभिन्नरंगाचे हजारों लाखों सर्प त्या गुहेच्या आसपास विळविळत होते. सर्पमण्यांचा तिथं नुसता खच पडला होता. झाडांवर रत्नामाणकांची फळं डुलत होतीं. दुधाचे समुद्र जोरजोरानं किनाऱ्यावर आपळीं अंग आपटीत होते. मधाच्या सरोवरांत सोन्याची कमळं अुगवलीं होतीं.

रडतोंडीच्या घाटाला हें सारं पाहून आनंद झाला. आपण अिथच रहावं-परत घरीं जाअूंच नये असा विचार त्याच्या मनांत आलं. पण बायका पोरांची आठवण होतांच तो अेकाअेकी हुंदके देअून रडूं लागला. तेव्हां साधूनं त्याला विचारलं, 'रडतोस कशाला ?'

'कशाला नाहीं'

'हा पितळेचा बँड घे. ज्या ज्यावेळीं तुला पैशांची गरज लागेल त्या त्यावेळीं हा बँड वाजवायचा नि म्हणायचं, अगडं बगडं बँडभाअी बँडभाअी तगडं तगडं टंचाअी...छू छू छू छू हूकूम दे... रुपयांचा पाअूस पडू दे... अन् कुणाला याची दाद लागूं देअूं नकोस.'

रडतोंडीच्या घाटानं मुंडकं हलवलं नि म्हटलं, 'बरं'

साधूनं त्याला पुनः गांवांत आणून सोडला तेव्हां संध्याकाळ होत आली होती. पितळेचा चकचकणारा तो भला मोठा बँड खाकोटीला मारून त्यानं साधूचा निरोप घेतला नि तो घराच्या दिशेनं अुड्या मारीत चालूं लागला.

वाटेंत त्याला भूक लागल्यासारखी वाटली म्हणून तो शंकर भय्याच्या दुकानांत शिरला. रडतोंडीच्या घाटाचा तो अवतार बघून शंकर भय्या भजीं तळत। तळतां थांबला नि पोट धरधरून हसूं लागला.

रडतोंडीच्या घाटानं शंकर भय्याचं जवळ जवळ अर्धं दुकान फस्त करून टाकलं. भजीं–शेव–चिवडा–श्रीखंड–बासुंदी–बदामी हलवा–माहिमी हलवा–सुतरफेणी––

आपल्या बायकोसाठीं त्यानं दहा मण चकल्या घेतल्या.

पोरांसाठीं आणखी दहा मण मिठाअी खरेदी केली.

शंकर भय्या वेडपटासारखा त्याच्या तोंडाकडे पहात राहिला. तरीपण गावांतल्या सगळ्या दुकानांतील मिठाअी गोळाकरून त्यानं रडतोंडींच्या घाटाच्या पुढयांत ठेवली नि म्हटलं, 'साहेब, पहिले पैसे पाहिजे.'

'अरे पैसे पैसे काय घेअून बसलांत?... बोल, किती झाले ?'

'सहाशें रुपये'

'बस्...? मग त्याच्यासाठीं अेवढा रडतोस कशाला?'

मग त्यानं मोठ्या रुबाबांत तो पितळेचा भलामोठा बँड तोंडाला लावला. साधूनं सांगितलेला तो मंत्र म्हटला.

त्या बरोबर....

खळळ्...ळ्-ळ्-ळ्-खळळळ्...

अक्षरशः पैशांचा पाअूस पडूं लागला. शंकर भय्याला तर, तें दृश्य पाहून वेडच लागायची पाळी आली.

त्याचं सगळं दुकान रुपयांनी भरून गेलं. आतां हे पैसे मोजायचें कसे नि ठेवायचे कसे हाच प्रश्न त्याच्यासमोर अुभा राहिला.

रात्रीं, वेळीं अवेळीं बँड वाजायला लागलेला पाहून आजुबाजूचे लोक शंकर भय्याच्या दुकानांत जमा झाले नि विचारूं लागले, 'काय झालं ? ... काय झालं ?'

शंकर भय्यानं दुकानाचीं दारं आधींच लावून घेतलीं होतीं. त्यामुळें लोकांना पैशांच्या पावसाची गंमत दिसूं शकली नाहीं.

पण तेवढ्यांतल्या तेवढ्यांत शंकर भय्यानं गर्दींतील अेका अिसमाला आपल्या जवळ बोलावलं नि कनवटीचे कांहीं पैसे काढून त्याच्या हातावर टेवीत हळूंच म्हटलं, 'पितळेचा मोठा बँड कुठं विकत मिळाला तर घेअून ये'

त्या दिवशीं रडतोंडीचा घाट शंकर भय्याच्या दुकानांतच वस्तीला राहिला. त्याचे डोळे पेंगूं लागले होते. शिवाय आयुष्यांत कधीं खाल्ला नव्हती अेवढी मिठाअीं खाल्ल्यामुळे सुस्ती चढलीच होती. पहाटेच अुठून

घरीं जाऊं असा पोक्त विचार करून तो झोपला. पितळेचा तो भलामोठा बँड त्याच्याजवळच होता.

मध्यरात्रीं शंकर भय्या हळूंच अुठला नि त्यानं रडतोंडीच्या घाटाच्या हातांतला बँड काढून घेअून त्याच्याअैवजीं बाजारांतून विकत आणवलेला दुसरा तसाच बँड ठेवून दिला.

सकाळींच रडतोंडीचा घाट घरीं जायला निघाला. पाठीवर वीस मण मिठाअीचं ओझं. खाकेंत तो भला मोठा कण्याचा बँड... झपाझप पावलं टाकीत तो चालला होता.

आपला पराक्रम, आपली अक्कल आपण बायकोला कधीं दाखवतों असं त्याला होअून गेलं होतं.

रध्याची मोटार– बेंबटयाचा लिमलेटांच्या वडयाचा डबा– मैनेची परकरांच्या कापडाचीं कटकट हूँ अेवढंच?... अेवढंच?... अेवढंच?.

अन् चालतां चालतां तो स्वतःशींच केवढयांदातरी हंसला––

आपल्या नवऱ्याला वेड लागलं आहे असं रडतोंडीच्या घाटाच्या बायकोला वाटूं लागलं. त्यानं किती जीव तोडून तोडून सांगण्याचा प्रयत्न केला. पण कांहीं केल्या तिचा विश्वासच बसेना त्याच्या म्हणण्यावर. शेवटीं त्रासून तो म्हणाला, 'अेवढं आहे तर ही वीस मण मिठाअी मी कशी आणली ग ?'

'कशी आणली? चोरतां येत नाहीं वाटतं?'

यावर कांहीं बोलण्याची अक्कलच त्याला नव्हती. काल शंकर भय्याच्या दुकानांत बँड वाजवला तेव्हां पैशांचा नुसता पाअूस पडला होता. आपण त्यांतल्या अेका पैशालाही शिवलों नाहीं. अन् आज हें असं कसं होतं आहे? मघापासनं हवा फुंकून फुंकून छाती फुटायची वेळ आली तरी अेक दमडीही कशी पडली नाहीं बाहेर ?...

त्याला कांहींच समजेना–काहींच समजेना.

त्याची बायको त्याचा हा वेडपटपणा पाहुन रडकुंडीला आली.

पोरं तोंडांत बोटं घालून त्याच्याकडे टक लावून पाहूं लागलीं.

रडतोंडीचा घाटही विचार करून करून थकला. त्याचे डोळे पेंगू लागले. या बायकापोरांना क्षणभर विसरून शांतपणें अेक झोंप काढावी असं

त्याच्या मनांत आलं. पण झोंपेचा विचार मनांत येतांक्षणींच नेहमींप्रमणें। तो झोंपला नाहीं. त्या म्हाताऱ्या साधूनं कालच आपल्याला मोठ्या प्रेमानं दिलेल्यां जादूच्या बँडमधली जादू अेका रात्रींतच कशी काय निघून गेली, कुठें निघून गेली हेंच त्याला कितीतरी वेळ समजेना. शंकर भय्याच्या दुकानांत काल आपण मिठाअीच्या पैशांसाठीं म्हणून सहज बँड वाजवला तो त्याच्या दुकानाच्या छपरांतून पैशांचा नुसता पाअूस पडूं लागला. अन् आज हें असं कसं झालं अेकदम ? माझी फटफजिती करण्यासाठीं त्या थेरड्या साधूनं हा डाव तर रचलेला नाहीं ?... पण... तो तरी कशाला असला किळसवाणा डाव रचेल ? त्याचं मी असं काय मोठं घोडं मारलं होतं ? ... पण मग ह्या बँडमधली जादू निघून गेली कुठें ?... शंकर भय्यानं तर कांहीं डांबिसगिरी केली नाहीं ?... अरे बाबा, हे लोक मेवामिठाअी विकतात, पण त्यांचीं हृदयं अुलटीं असतात. कधीं कुणाच्या घरावर तुळशीपत्र ठेवतील त्याचा नेम नाहीं. पण तो तरी करून करून काय करणार आहे ? यांतली जादू तर त्याला काढून घेतां आली नसेल ? मग हे असं कसं झालं ?... रघ्याला आज सकाळींच चावीची मोटार घेवून येणार होतो. बेंबट्याला तर लिमलेटाच्या वड्यांची आंघोळच घातली असती. पण या बँडमधली जादू अेकदम नाहीशी कशी झाली ? ... छट् त्या म्हाताऱ्या साधूऱ्याच कानावर ही हकीकत घातली पाहिजे. पण त्याला तरी आतां कुठ भेटायचं ? ... कसं भेटायचं ? ...

अखेर हो ना करतां करतां स्वारी घराबाहेर पडली नि बरोबर बारा वाजतां त्या वडाखालीं जाअून रडत बसली.

अितक्यांत धरणीकंपाच्या वेळीं जमीन हादरते तशी त्याच्या पायाखालची जमीन हादरूं लागली. अेखादे चिडके मास्तर भितऱ्या पोरासमोर छडी घेअून नि डोळे वटारून अुभे राहिले म्हणजे तें पोर जसं कापू लागतं तशी कापूं लागली. मग अॅटम बॉम्ब फुटावा तसा कानठिळचा बसविणारा आवाज झाला नि जमीनीला पडलेल्या दोन मैल रुंदीच्या भगदाडातून कालचाच तो घारी अेवढा पक्षी बाहेर येअून त्याच्या पुढ्यांत अुभा राहिला. पाण्याची अेक मोठी लाट जमीनींतून चढत चढत आकाशांत गेली नि हळूं हळूं त्या पक्ष्याच्या जागीं तो म्हातारा साधू त्याला दिसूं लागला.

कालच्यासारखाच तो मोठ्यानं हसला नि त्याला कालच्यासारखेच प्रश्न विचारायला त्यानं सुरवात केली.

मग रडतोंडीच्या घाटानं बँडचं रडगाणं त्याच्याकड वाजवायला सुरुवात केली.

तो म्हातारा साधू त्याच्या रामकहाणींतून काय समजायचं तें समजला नि रडतोंडीच्या घाटाला अेका पाठोपाठ अेक प्रश्न विचारूं लागला.

'काल संध्याकाळीं मी तुला गांवांत सोडला तो तूं कुठ गेलास ?'

'शंकर भय्याच्या दुकानांत ?'

'रात्रीं कुठं राहिलास ?'

'शंकर भय्याच्या दुकानांत ?'

'रात्रीं बँड वाजविलास कीं, नाहीं ?'

'वाजवला'

'कुठं ?'

'शंकर भय्याच्या दुकानांत'

'कशाला ?'

'त्याच्याकडून वीस मण मिठाअी घेतली होती त्याचे पैसे द्यायला'

'तेव्हां बँडमधून पैसे आले कीं नाहीं ?'

'होय'

'शंकर भय्यानं तें पाहिलं होतं ?'

'होतं'

मग तो साधू स्वतःशीच अेकदां हंसला नि त्यानं अेक निळ्या रंगाचा, फुटबॉलाच्या आकाराचा कांचेचा भरीव गोळा त्याच्या हातांत देत म्हटलं,

'अच्छा, जाना देव. तूं अेक मूर्ख नि सुस्त अिसम आहेस याची मी खात्री करून घेतली आहे. तरीपण या खेपेला हें ठेव. हा अेक मंतरलेला कांचेचा चेंडू आहे. जेव्हां कसली वस्तू तुला हवी असेल तेव्हां हा गोळा अुजव्या हाताच्या मधल्या बोटावर तोलून धरायचा नि म्हणायचं, 'शिर भिर गिर गिर गिर गिर्रर... रँ... रँ... काचेच्या गोळ्या, भर भर फिर ... कांचेच्या गोळ्या गर गर फिर... नि मला जिलब्या दे... मला

पेढा दे... पण आतां यापुढें तरी आपला शहाणपणा लोकांना दाखवीत जाअू नकोस.'

पण त्या दिवशींहि शंकर भय्यानं त्याला तसंच फसवलं.

दुसऱ्या दिवशी त्याच्या बायकोनं त्याला धुण्याच्या काठीनं धोपटलं. पोरांनीं त्याला चिमटे काढले. लोक दांत काढून फिदी फिदी हंसले.

मग तो पुन्हां त्या वडाच्या झाडाखालीं गेला नि ओक्सा-बोक्सी रडूं लागला.

अेका अेकीं आकाशांत अिन्द्रधनुष्य दिसूं लागलं, नि त्यावरून तो म्हातारा साधू खालीं अुतरला.

'आज काय रडगाणं आहे तुझं?'

'तुम्हीं काल दिलेला कांचेचा गोळा कांहींच काम करीत नाहीं. बायको मला मारते. पोरं चिमटे काढतात. लोकं हंसतात. आतां मी तरी काय करूं हो, तुम्हींच सांगा? पण असं कसं होतं? शंकर भय्याच्या दुकानांत जादू होते. घरी जाअीजाअीपर्यंत ती निघून जाते. मग अुगीचच माझी फजफजिती होते'

तो म्हातारा साधू गालांतल्या गालांत हंसला नि आपल्या भगव्या झोळीं-तून अेक पुंगी काढून त्याच्या हातावर ठेवीत म्हणाला, 'ही घे. आज असं कर. घरी जातांना शंकर भय्याच्या दुकानांत अुतर. भरपूर मेवामिठाअी खाअून घे नि ही पुंगी वाजदायला सुरवात कर...'

'अन् मग...?'

'मगबिग कांहीं नाहीं. नुसती पुंगी वाजव बस्स्. पुढचं मी पाहून घेतो'

त्या दिवशीं रात्रीं शंकर भय्याच्या दुकानांत अेकच हलकल्लोळ माजला रडतोंडीच्या घाटानं पुंगी वाजवायला सुरवात केली न केली तोंच दोनदोन हात लांबीचे काळे कुळकुळीत सर्प शंकर भय्याच्या दुकानाच्या छपरांतून आंत पडूं लागले. अेक विळबिळीत सर्प शंकर भय्याच्या शरीराला विळखा घालून बसला. शंकरभय्या जोरजोरानं किंकाळत सैरावैरा नाचूं लागला. सगळ्या गावांतले लोक काय प्रकार चालला आहे हें बघण्यासाठीं धावले. पण त्यांना कांहींच दिसेना. सर्प तर औषधालाहि त्यांच्या नजरेस पडत नव्हते. पण शंकर भय्या असा जोरजोरांनं किंकाळतो आहे कां हेंच

त्यांच्या लक्षांत येंत नव्हतं. रडतोंडीचा घाट मात्र अगदीं शांतपणें पुंगी वाजवीत होता.

'लोकांनी शंकर भय्याला विचारलं, 'अरे शंकर भय्या, झालं काय? असा ओरडतोस कशास?'

शंकर भय्या अधिकच किंचाळूं लागला.

'ओय्....ओय्....ओय्....स....स....स....साऽऽऽ....'

अन् हजारों लाखों सर्प दुकानाच्या छपरांतून खालीं कोसळले. सर्पांचा पाऊस पडूं लागला. शंकर भय्याची तर बोबडीच वळली.

अितक्यांत आकाशांत ढग जमूं लागले. सोसाटयाचा वारा सुटला. अैटीनं अुभीं राहिलेलीं झाडं भुअीसपाट होअूं लागलीं. मग हळूं हळूं पाऊस पडूं लागला. शंकर भय्याच्या दुकानांत जमलेले सगळे लोक आपापल्या घरीं पळाले. काय झालें हें कुणालाच अखेरपर्यंत समजलं नाहीं.

मध्यरात्र होअीपर्यंत शंकर भय्या किंचाळत होता. साऱ्या गावांच्या पोटांत भीतीचा गोळा अुभा राहिला होता.

मध्यरात्रीं अेकाअेकीं विजेचा कडकडाट झाल्याचं लोकांना अैकूं आलं.

अेक म्हातारा साधू त्या, विजेवरून शंकर भय्याच्या दुकानांच्या छपरां-तून खालीं अुतरला.

'पों पों पुंगी थांब थांब.
बेटयाची अुडाली दाणादाण!
शंकर भय्या, बँड दे,
शंकर भय्या, चेंडूं दे,
पों पों पुंगी थांब थांब,
सापाच्या पावसा, खबरदार!

त्याला पहातांच रडतोंडीच्या घाटानं पुंगी थांबवली. सर्पांचा पाऊस पडायचा थांबला.

मग त्या साधून शंकर भय्याचे दोन्ही कान अुपटले नि म्हटलं, 'शंकर भय्या, माझा जादूचा बँड दे अन् कांचेचा गोळाहि काढ'

'पण....तो माझ्याकडे नाहीं....'

'नाहीं?....पहा, नीट विचार करून बोल.

अितक्यांत त्याच्या भगव्या झोळींतून अेक सोटा बाहेर पडला नि शंकर भय्याच्या पाठीवर धबाधब धबाधब बसूं लागला.

पुन्हां शंकर भय्या बोंबलूं लागला.

'अरे धांवा धांवा. शंकर भय्याला मारताहेत. शंकर भय्या मरतो आहे. अग आअी...,ग...अरे हें थांबवा रे कुणीतरी ! मी देतो चोरलेला बॅन्ड.... चोरलेला कांचेचा गोळा.... ओय्..,.ओय्....'

मग साधूनं अेक मंत्र म्हटल्याबरोबर तो सोटा मुकाट्यानं त्याच्या झोळींत जाअून बसला.

'हं....काढ लवकर....'

शंकर भय्या कसाबसा अुठला नि त्यानं अडगळीच्या खोलींत जाअून रडतोंडीच्या घाटाचा चोरलेला बॅन्ड नि कांचेचा गोळा त्या म्हाताऱ्या साधूच्या हातांत ठेवला. तें पहातांच रडतोंडीचाघाट धाअी धाअीनं आपल्या जागेवरून अुठला नि साधूजवळ येअून म्हणाला, 'हं....हें.... आतां मी नाहीं कुणाला चोरूं देणार हीं'

त्याला जवळ आलेला पहातांच साधूनं आपले डोळे खंदिरांगारासारखे लाल लाल केले नि रडतोंडीच्या घाटाच्या अंगावर तो जोरानं खेंकसला, 'दूर हट.... या वस्तू जवळ ठेवण्याची तुझी लायकी नाहीं. तुझ्या अकलेचं वाटोळं झालं आहे. सदोदीत रडत रहाणारा....अेक मूर्ख.... बेअकली असा तूं मूर्ख आहेस. तुला या वस्तू मिळायच्या नाहींत'

मग रडतोंडीचा घाट मुसमुसूंन रडूं लागला.

'अहो पण....मी खरंच–खरंच सांगतों....'

'खरंबिरं कांहीं नाहीं. या वस्तू तुला मिळायच्या नाहींत'

'पण मी आतां घरीं कसा जाअूं ?'

'वाटेल तसा जा. मला काय सांगतोस ?

'अहो, असं नका करूं हो. मला निदान अेक चावीची मोटार.... अेक लिमलेटांच्या वड्यांचा डबा नि परकरांचा कपडा तरी द्या....नाहींतर माझी बायको मला धुण्याच्या काठीनं धोपटील. पोरं चिमटे काढतील. लोक फिदीफिदी हंसतील' मग त्या साधूला काय वाटलं कुणास ठाअूक. त्यानं आपल्या झोळींतून टोपलीभर चावीच्या मोटारी काढल्या..,. लिम-

लेटाच्या वड्यांचे दोनशें डबे काढले—— परकरांच्या कापडाचे पंचविस तागे काढले नि ते रडतोंडीच्या घाटाच्या अंगावर फेकून म्हटलें, 'घे.... याच्यांत काय करतोस तें कर'

अितक्यांत तो साधू दिसेनासा झाला. त्याच्याजागीं घारी अेवढा अेक पक्षी दिसु लागला. पहातां पहातां त्यानं आपले पंख अुभारले नि शंकर भय्याच्या दुकानाच्या छपरांतून अुडून तोही दृष्टीच्या टप्प्यापलिकडे. दिसेनासा झाला.

चावीच्यां मोटारीचीं टोपली डोक्यावर घेअून.... अेका खाकेंत परकरांच्या कापडांचे पंचवीस तागे मारून.... अेका बगलेंत लिमलेटाच्या वड्यांचें दोनशें डबे भरून रडतोंडीच्या घाटाची स्वारी अेकेक पाअूल टाकीत घराचा रस्ता चालूं लागली....

पुढे तेंवढ्या मालावर त्याच्या बायकोनं अक दुकान घातलं नि कसाबसा ती घरचा खर्च भागवूं लागली. नवऱ्याच्या मूर्खपणांतून अेवढा तरी फायदा अुभा राहिला अेवढ्यांतच ती बिचारी समाधान मानीत होती. पोरांना तर याची कशाचीच फिकीर नव्हती. हव्या तेवढ्या चावीच्या मोटारी.... हव्या तेंवढ्या लिमलेटाच्या वड्या चघळायला नि हवे तेवढे परकर...

रडतोंडीचा घाट मात्र आतां अधिकच वेड्यासारखा करूं लागला. दिवसभर तो आकाशाकडे बघत रहायचा नि मध्येंच बडबडायचा, 'घारी घारी ये.... घारी घारी ये ये' कुठली घार कुणास ठाअक !

शंकर भय्याचें अंग मात्र अजूनहि दुखतं आहे. किती औषधं लावलीं तरी तें ठणकायचं थांबलेलं नाहीं. मात्र अलिकडे तो कुणाच्या आल्यागेल्यांत नसतो. आपलें काम बरं कीं, आपण बरा——

गुंफराज प्रकाशन

भाओीजीवनजी लेन मुंबओी

प्रकाशित पुस्तकें		सहाय्यक
जयमहाराष्ट्र	लेखक पोहनरकर	ज. जगन्नाथराव भोंसले
कान्तिपराग	,, प्रभू गुंफराज	श्री. वि. कृ. नेरूरकर
		श्री. राधाबाओी तु. देसाओी

रडतोंडीचा घाट किंमत ४ आणे

★

: समर कथा :

लेखक:-- आनंद र. रेगे

तेजस्वी युद्ध-कथांचा, भावना हेलावून सोडणारा अनुपम संग्रह पुढील महांत प्रसिद्ध होत आहे

★ ★

कै. वि. कृ. नेरूरकर

यांच्या आठवणी पाठवा.

★

कै. वि. कृ. नेरूरकर यांचे चरित्र लवकरच प्रसिद्ध होओील.

प्रकाशक:—गु. फ. आजगांवकर ३३६।२ भाओीजीवनजी लेन, मुंबओी २.
मुद्रक:—आर्. जी. नाओीक महाराष्ट्र प्रिंटिंग प्रेस, खेतवाडी मेनरोड, मुंबओी ४